

Oppia ja opettaa – vastavuoroisuus auttamistoiminnassa

Ei ihmisille, vaan ihmisten kanssa.

Kansalaisareena, Valikko-seminaari, webinaari 17.9.2020

Piia Puurunen, YTT, yliopisto-opettaja, yhteiskuntatieteiden laitos

Kun mietin tätä päivää ja aihettani, mietin myös näitä asioita...

- Miten sosiaaliset ongelmat määrittyvät? Miten tietoisia olemme niiden taustalla olevista rakenteellisista, sosiaalisista, yhteisöllisistä ja yksilöllisistä syistä ja tekijöistä?
- Miten näemme ihmisen? Mikä määrittää ihmistä ja hänen toimintaansa ja tapansa olla maailmassa? Millainen ihmiskäsitys on toimintamme taustalla?
- Miten tietoisesti edellä olevat asiat huomioiden toimimme, kohtaamme ihmisen, muodostamme käsityksiä, mielipiteitä?
- Mitä kohtaamisessa, kuuntelemisessa, vuorovaikutuksessa tapahtuu? Miten kuuntelemme, miten avoin olemme *toisen* maailmalle, tarinalle, elämälle?
- Mitä on ymmärtämisen pohjimmainen olemus? Mihin se haastaa meidät ja mitä sen saavuttaminen vaatii?

Miten minä olen näitä asioita päätenyt pohtimaan ja tutkimaan...

- Kiinnostus klassikoihin ja kiinnostus ymmärrykseen, joka pohjautuu historian tarkasteluun
- Lat. *historia*: tarina, kertomus, selitys, taru
- Orientoida todellisuuden maailmassa, joka muodostuu menneisyydestä ja jonka viimeisenä pisteenä on nykyaika
- Ymmärtää ja nähdä "*inhimillinen tekijä*"
- Luoda kokonaiskuvaa menneisyydestä – huom. kuva *täydentyy*, mutta ei koskaan kokonaan *täydellisty*
- Tarinallinen ulottuvuus: millaisen tarinan sosiaalityöstä luomme, kun tarkastelemme ja pyrimme ymmärtämään sen menneisyyttä
 - Tarinan tarkoituksena on luoda identiteettiä, mielekäs kokonaisuus ja käsitys itsestä.

(Bloch 2003; Renvall 1965)

Setlementtiliike - "*not money, but yourself*"

- Perustettu Englannissa: Toynbee Hall (1884)
- Reformistinen liikehdintä, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen tietoisuuden herääminen: yhteiskunnallisesta tilanteesta kärsivät kaikki
 - Setlementtiliikkeen huoli: yhteisöllis-kulttuuristen rakenteiden katkeaminen ja puuttuminen, luokkavastakohtaisuuksien kärjistymisen, monikulttuuristen yhteisöjen segregoituminen
 - Spatiaalinen (tila, paikka) ja symbolinen raja-asema eri väestönosien välillä, radikaali interventio segregoituneessa kaupunkiyhdyskunnassa (Roivainen 2004)
 - Setlementtitalot: asumismuoto, toimintamuoto, orientaatio...
 - Kuvattu esimerkiksi *sillan ja kodin* -metaforilla
- Laajeni nopeasti Englannissa ja muualla Eurooppaan sekä Pohjois-Amerikkaan ja lähetystyön mukana Japaniin

Setlementtiliikkeen toimintaperiaatteissa ”oppia ja opettaa” -ajatus

- Sosiaalisten ongelmien yhteisöllinen luonne
 - Materiaalisten ratkaisujen sijaan sosiaalista vastuuta
 - Sopeutuminen paikallisiin oloihin ja yhteisön tarpeista nouseva toiminta, joustavuus
 - Sosiaalisen koheesion merkitys, sovittelu
- Läsnaolo ja luottamuksellinen suhde naapurustoon: *naapureina, asukkaina, kansalaisina*
 - Eläminen ihmisten keskellä, ihmisten kanssa, samaistuminen, tutustuminen, havainnoiminen – holhoavan lähestymistavan sijaan
 - Tuttavallinen, vastavuoroinen ja pysyvä yhteys
 - Ihmiseltä ihmiselle –periaate – sosiaalinen pääoma muodostuu sitä kautta, että ihmiset tuntevat toisiinsa ja luottavat toisiinsa
- Tiedon ja kokemuksen merkityksen korostaminen
- Induktiivinen lähestymistapa, keskiössä oli naapurusto primaarina sosiaalisena yksikkönä
- Toimintamuodoiltaan joustavia ja holistisia, kuten kansansivistystyö, yhteisökasvatus, lapsi- ja nuorisotyö, osuuskuntatoiminta ja paikallisten olosuhteiden tutkimista
 - **Köyhien kulttuurinen kohottaminen**
 - **Köyhät toiminnan subjekteiksi**
- Sekä käytännöllinen reformi, köyhien opettaminen ja valistaminen
 - *MUTTA myös ajatus siitä, että setlementteihin tultiin ”oppimaan yhtä paljon kuin opettamaan, saamaan yhtä paljon kuin antamaan”*

(Puurunen & Roivainen 2011; Toikko 2005)

Laura Jane Addams 1860-1935

setlementiliike
sosaalityö
pragmatismi
sosiologia
sosiaalipsykologia
sosiaalireformismi
sosiaalipolitiikka
feminismi
pasifismi

Taustaa

- Tausta (sukupolvi, sukupuoli, sosioekonominen asema)
 - Sosiaalisen omantunnon herääminen
 - Naiskysymys
 - Tuli ylemmästä, varakkaasta keskiluokasta
- Pohti kysymyksiä: miten ylittää kuilu rikkaiden ja köyhien välillä, ja miten mahdollistaa naisten siirtyminen kodin piiristä julkisen piiriin?
- Perusti settlementitalon Chicagoon 1889, Hull House
- Settlementin kautta Addams paneutui eettisten ihanteidensa toteuttamiseen käytännössä.
- Toiminta eteni: lokaalista, kansalliseen ja lopulta kansainväliseen tasoon

Keskeistä Addamsin ajattelussa

- Demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden idean laajentaminen
 - Kunnioittavan kohtaamisen kysymykset
 - Tietoisuus, havainnointi ja kokemuksellisen tiedon korostaminen
 - Toivon näkökulma: yhteistoiminnan positiivinen voima, usko ihmisen ja ympäristön kykyyn muuttua, vastuu kaikista yhteiskunnan jäsenistä, kansalaisuus, osallisuus
- Näiden tarkastelu eri aikakausina:
- a) Varhaisvaihe (1889-1902): settlementtityö ja lokaalinen konteksti
 - b) Progressiivinen kausi (1902-1914): sosiaali(s)-poliittinen ja kansallinen konteksti
 - c) Poikkeukselliset olosuhteet: 1 MS ja lama (1914-1935): humanitaarisuus, sosiaalityö ja globaali konteksti

Puurunen, Piia (2019) Jane Addamsin sosiaalityön käsityksen rakentuminen. Dissertations in Social Sciences and Business Studies no 203. University of Eastern Finland. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-3194-8/

Auttamissuhteen lähtökohtia Addamsilla

- Sosiaalinen kysymys on ennen kaikkea moraalinen kysymys: *"Mitä olen valmis tekemään kohentaakseni huono-osaisten elämää?"*
- Yhteiskunta on sosiaalinen organismi – *"tuhoisa erilleen ajautuminen"*
- Hyväntekeväisyysuhde on ongelmallinen suhde
 - Köyhäksi identifioiduminen, stigmatisoituminen - stigmatisointi
- Yksilön vastuun laajenemista sosiaaliseen vastuuseen
- Fraternalistinen lähestymistapa paternalistisen sijaan – *"tarve kommunikaatiomenetelmän kehittämiseen"*
– *ei ihmisille, vaan ihmisten kanssa*
- Kokemus ja jatkuvuus: *"ihmisten tunteminen pitkän aikaa"*
 - Lähimmäisyys, kanssakansalaisuus, ei (vain) *"asiakkuus"*
 - Persoonallinen kontakti: kokemus – ymmärrys – myötätunto – demokratia
- Toiminta yhteisössä ja yhteisöstä ulospäin
 - Toiminnan nouseminen tarpeesta, mennä sinne, missä ihmiset ovat, jokaisen merkityksen korostaminen
 - Vaikuttaminen yhteisöstä ulospäin; tutkimukset, viranomaisyhteistyö, lainsäädäntö
- Torjui ylhäältä alas -ratkaisut sosiaalisiin ongelmiin elitistisinä ja vaati kansalaisia osallistavia ratkaisumalleja
- Pyrki luomaan kansalaisia, ei hallinnoimaan asiakkaita

Auttamissuhteen lähtökohtia Addamsilla

- Mitä *tarvitaan* setlementtiasukkaalta:
 - ✓ Puolueettomuutta, suvaitsevaisuutta, joustavuutta ja kyky mukautua, solidaarisuutta ja sympaattista ymmärrystä
 - ✓ Tavoitteena ottaa selvää alueiden tarpeista ja tulkita ne myös ulkopuolelle - rikkoo yksipuolinen ja vääristynyt kuva siitä, mitä ihmiset ajattelevat toisistaan. Haastaa myös ”tapojen ja tottumusten kehä” itsessä.
 - ✓ Tieteellinen, tutkiva orientaatio, tiedon kerääminen ja hyödyntäminen.
 - ✓ Hyvänä kansalaisena toimiminen, omien resurssien (henkisen pääoman) jakaminen ja sosiaalisen energian lisääminen yhteisössä.
- Addamsia kiinnosti: *auttajan sisäisen ymmärrystyön tarkastelu*: millä tavoin hyväntekeväisyystyöntekijä työssään on toimintaansa tietoisesti refleктоiva ja mitä prosessissa tapahtuu sekä *auttamisen etiikka*: mitä kokemusten erilaisuus tuo auttamissuhteeseen, miten annettu apu koetaan.

Tiedosta – “*oppia elämää elämästä itsestään*” ja “*opin elämästä*”

- Tiedon luonteen, tiedon tuottamisen ja tiedon soveltamisen kysymykset
- “Filosofian vieminen jokapäiväisen elämän epäilyttävälle ja maanläheiselle areenalle” (Boorst 1958) ja tiedon näkeminen aiempaa laajemmassa merkityksessä, myös sen käytön, hallinnan ja sovellettavuuden osalta
- Ei vain älyllinen ymmärtäminen, vaan kokemus, sympaattinen ymmärtäminen (myötätunto), mielikuvitus, jatkuva ja pitkälinen havainnointi: Tiedon keräämistä tulee edeltää sympaattisen ystävyyden ja kunnioituksen” lähestymistapa ihmisiä kohtaan.
- “Tieto on tuloksellista ja validia, kun se on osoittautunut *käytännölliseksi* ja kun sen *omistaminen* on laajemmin jaettava.”
- Tiedon soveltaminen tapahtui yhteydessä arkiseen elämään (“elämään itseensä”), toimimiseen, olemiseen ja kokemiseen sekä kiinnittyneenä välittömään ympäristöön
- Korostui: tiedon jalkauttaminen arkipäiväisille areenoille ja toiminnallisuus: “elävä tieto” ja tieto moniulotteisesti nähtynä siten, että siihen sisältyivät myös luovat ainekset, kuten taide, kyky käsittää tieto ihmistä “elähdyttävä” seikkana, ja ihmisen olemiselle merkityksellisenä, ymmärrystä laajentavana.
- Tiedolla ei tavoitella “valmistumista”, vaan jatkuvuutta.

Esteitä ja edellytyksiä auttamissuhteessa...

- Erilaiset kokemusmaailmat ja tulkinnat törmäävät työntekijän ja *asiakasperheen* kohtaamisessa monin tavoin.
- Addams korosti auttajan kykyä ja valveutuneisuutta reflektoida auttamissuhteen lähtökohtia, myös rakenteiden kautta asetettuja tavoitteita ja kohtaamisten esiin nostamia haasteita ja ongelmia.
- ”Hämmennyksen vaivaama” auttaja: ajattelun ja toiminnan välinen ristiriita (yksiulotteiset, tapoihin kangistuneet tottumukset vs. uudenlainen sosiaalinen ja moraalinen tietoisuuden herääminen).
- Hämmennys ja vaikeudet vaivasivat yksilöä, joka hyväntekeväisyystyöntekijänä, vanhempana tai kasvattajana, yläluokkaisena naisena, työnantajana, reformistina tai poliitikkona kohtasi tilanteen, jossa totutut toimintatavat eivät enää toimineet. Ajattelu ja toiminta joutuivat ristiriitaan kasvavan eettisen ymmärryksen tai uuden yhteiskunnallisen, kasvatuksellisen tai psykologisen tiedon kanssa. Esiin noussut hämmennys jäi kokemuksena vaikuttamaan yksittäiseen ihmiseen tai yhteisöön ja käynnisti prosessin, joka saattoi johtaa muutokseen tiedon käsittelyssä, toiminnassa ja käyttäytymisessä.
- Hämmennys on toiminnan muuttamista edeltävä tekijä, välttämättömyys ja se edeltää toiminnan uudelleen arviointia ja on ajattelun käynnistävä ”häiriö”.

Esteitä ja edellytyksiä auttamissuhteessa...

- Keskeistä: omaa toimintaa, moraalisia käsitteitä ja hyviä pyrkimyksiä ei tulisi erottaa toisistaan, vaan tuoda ne kohtaamisesta syntyneen kokemuksen avulla testattavaksi. Vasta näin voi syntyä jotain sellaista, mikä yksilötasolla kehittää ihmisen moraalialia ja yhteisötasolla koskettaa ihmisiä laajemmin ja kannustaa heitä yhteistoimintaan.
- Mikäli muutos torjutaan, silloin auttaminen jäisi vain *ankaraksi tutkinnaksi*, eikä voi saavuttaa todellista vuorovaikutusta autettavien kanssa, ei jaettua ymmärrystä avunantamisen luonteesta, tavoitteista tai päämääristä. Mikäli välttää hämmennyksen, menettää samaan aikaan elinvoimaisuuden. (Addams 1899.)
- Pragmatistinen ihmiskäsitys kuvaa ihmisen tietoisena, kyvykkäänä refleктоimaan käyttäytymistään ja muuttamaan sitä tarvittaessa (Joas 1993). Toiminta, tietoisuus ja kokemus ovat erottamattomassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tyypillistä on käsitys toiminnan tilannesidonnaisuudesta ja ihmisen toiminnan ymmärtäminen luovana tapahtumana.
- Yhteistyö, autettavien toimijuus, kokemukset, toiveet tasavertaiseen asemaan.
- Kokemus määrittyy Addamsilla aitona, luotettavana toiminnan perustana ja tietoisuuden ja omatunnon herättäjänä. Kokemus käynnistää tietoisien prosessin, kun aiemmat kokemukset eivät ole enää sopusoinnussa oman ajattelun kanssa.

Hyvän tekemisen ongelma

- Paternalistisen hyvän tekemisen kritiikki filantropistisena lähestymistapana ihmisiin: *hyvän tekemisen* (benevolence) hyve, jolla oikeutetaan hallinta ja alistaminen
- Yksilöllisistä näkökohdista rakentunut hyvän tekeminen perustui odotukseen ”vastalahjasta”, kuten kiitollisuuden tai lojaalisuuden odotuksesta (kiittämättömät autettavat)
- Sosiaaliin tarpeisiin vastataan yksilöllisestä näkökohdasta käsin, minkä jälkeen odotetaan palautteen olevan kuitenkin sosialisoitu (socialized) kiitos ja lojaalisuus.
- Asetelma synnytti molemminpuolista katkeruutta ja väärinymmärryksiä
- Kenen määrittelemää on *hyvä* – hyvän tekemisen *kohteeksi* joutuminen
- Ihmiset voivat alistua epädemokraattisiin auttamissuhteisiin, koska sen toisella puolen on jokin merkittävä haitta heille (esim. taloudellisesti)
- Onnistuakseen työssään filantroopin oli toimittava ”jatkuva ja viisaassa yhteistyössä jokaisen huonekunnan asukkaan kanssa” sekä ilman hyväntekijän asennetta autettavaa kohtaan.
- Hyvän tekemisen suunnitelmien *valtaama* ihminen voi kadottaa hyvän tunnistamisen toisissa ihmisissä.
- Yhteistoiminnan edellytyksenä oli, että huomioitiin ”toteutettavissa oleva” oikea sekä absoluuttinen oikea. Yhteistoiminta on kykyä hyväksyä kompromisseja ja ajatus, että usein voitiin saavuttaa vain ”paras mahdollinen”. Yhteistyö oli toimintaa kohti tavoitetta, jota kukaan ei nähnyt selvästi ennen kuin siihen oli päästy. Ja mikäli haluttiin edistää yhteistoimintaa, ensin oli saatava selville se, mitä ”ihmiset todella haluavat”, ja pystyttävä sen jälkeen tarjoamaan keinoja yhteisesti päätettyjen tavoitteiden saavuttamiseen.

”Joka ottaa tavoitteekseen ja päämääräkseen ihmisyyden edistämisen, täytyy myös ottaa päivittäiset kokemuksensa humanisuudesta prosessia jatkuvasti korjaavaksi. Hänen ei pidä ainoastaan vain testata ja ohjata saavutuksiaan yleisen inhimillisen kokemuksen kautta, vaan myös onnistua tai epäonnistua suhteessa siihen, miten hän on sisällyttänyt tuon kokemuksen osaksi omaansa. Muutoin saavutuksista tulee hänen kompastuskivensä ja hän alkaa uskoa omaan hyvyyteensä --- Hän unohtaa, että on tarpeen tietää aikalaistemme elämästä, ei vain saadaksesen käsityksen heidän integriteetistään, mikä sinällään on sosiaalisen moraalin alku, vaan voidakseen saavuttaa minkäänlaista henkistä tai moraalista integriteettiä itsellemme tai toivoa sellaisesta koko yhteiskunnalle.”
- *Jane Addams teoksessaan Democracy and Social Ethics 1902*